

muntrar när den röda tråden hålls. Om intervjuaren förhåller sig sökande under intervjun kan det uppmuntra till reflektion hos intervjupersonen. Intervjupersonen och intervjuaren upplever att de tillsammans söker förstå intervjuns sak (Paget 1983).

Empati – förståelse

Begreppet empati definieras på varierande sätt (Buie 1981). Begripande empati grundar sig på att den andre förstås utifrån myter, symboler och teorier. Empati grundad på analogier refererar till minnen som är förknippade med egna känslor och erfarenheter. När vår egen erfarenhet inte räcker till kan vi använda oss av empati genom fantiserad inlevelse. Resonemangsempati innebär att vi upplever en inre övertygelse om att "så här är det". Vi fylls av känslor som motsvarar den andres, även om han inte är medveten om dem (jfr överföring och motöverföring).

Begreppet 'empati' är besläktat med begreppet 'förståelse'. Båda begreppen har använts i olika betydelser i hermeneutikens historia. Dilthey (1910) menade att förståelse karakteriserar humanvetenskap medan förklaring hör hemma inom naturvetenskap. Ricoeur (1988) menar att förståelse och förklaring är dialektiska begrepp. I dialogsituationen kompletterar de varandra. Vi förstår för att kunna förklara och förklarar för att förstå. Vi startar varje diskurs utifrån en intuitiv förståelse eller en konsensus som föregår alla missförstånd. Vi vet vad det innebär att vara människa.

Förståelseprocessen startar inte enbart utifrån den gemensamma mänskliga situationen utan också utifrån andra typer av förståelse. Gadamer (1979) talar om fördomar som bland annat har sin grund i vår tillhörighet till en tradition. Det är viktigt att genomskåda och avslöja vissa fördomar men också att medvetet använda andra. Utan förförståelse skulle det inte vara möjligt att förstå. Ju mer vi vet om ett område desto mer artikulera är vår förståelse och desto större är risken att det som den andre säger tolkas in i vårt mönster. Vi lyssnar inte.

Gadamer (1979) beskriver hur vi tolkar inom ramen för vår förståelsehorisont, dvs den helhet inom vilken vi betraktar saker. Jag går in i den andres förståelsehorisont och medför min egen. Att förstå den andre innebär att jag ser honom utifrån ett vidare perspektiv än tidigare. Jag ser att han är annorlunda än jag och förstår

honom som annorlunda. Men samtidigt som jag får ett vidgat perspektiv på den andre får jag också en vidgad syn på mig själv. Jag ser att jag och den annorlunde andre har mycket gemensamt. Ricoeur (1988) ser detta som en metaforisk assimileringprocess i vilken både identitet och skillnad ingår. Gadamer (1979) talar om sammansmältning av horisonter.

Exempel. Intervjuer genomfördes med vårdare i Israel om etiska problem vid näringstillförsel till gravt dementa patienter (Norberg & Hirschfeld 1987). Frågorna ställdes utifrån en förförståelse som förvärvats i kontakt med demensvård i Sverige. Det var tydligt att en del frågor tedde sig mycket underliga utifrån den israeliska synen på näringstillförsel till gravt dementa. Det ledde till att intervjupersonerna frågade ut intervjuaren om hennes syn på demensvård. En vårdare tyckte att det var underligt att intervjuaren inte satt i fängelse med tanke på att hon ansåg att gravt dementa patienter inte borde tvångsmatas. Här fanns ingen grund av gemensamma värderingar för intervjun. Det innebär stora risker för feltolkningar men också stora möjligheter för ny förståelse. Intervjuaren förstod hur helt annorlunda den israeliska vårdaren resonerade men också hur lika hon och han var när det gäller att vara bundna av fördomar som inte hade medvetandegjorts. Intervjuaren började till exempel reflektera över sin syn på död och beroende.

Förutsättningar för att förstå den andre

Är det möjligt att intervjuaren förstår den intervjuade? Förstår den intervjuade över huvudtaget sig själv?

Här utgår vi från tanken att vi inte förstår oss själva på ett direkt sätt utan framför allt genom att tolka våra produkter till exempel våra egna utsagor i en intervju-situation. Förståelsen föreligger inte hos intervjupersonen för att sedan extraheras genom intervjun utan skapas genom dialogen mellan intervjupersonen och intervjuaren i intervjusituationen.

Exempel. I en intervju med en erfaren sjuksköterska om resonemang kring ett speciellt etiskt dilemma (Jansson & Norberg 1992) berättade intervjupersonen i mitten av intervjun att hon var starkt emot aktiv eutanasi för gravt dementa patienter. Hon skulle förr lämna vården än medverka i aktiv eutanasi. När hon senare i intervjun ombads att rangordna generella etiska principer så verkade hon först mycket osäker. Det var tydligt att hon aldrig hade funderat över hur hon ställde sig till de presenterade principerna. Men hon tänkte efter och hänvisade till vad hon nyss sagt om aktiv eutanasi: "Eftersom jag hellre skulle lämna arbetet om jag vore i en sådan situation (delta i aktiv eutanasi), så måste det (principen om livets okränkbarhet) vara viktigast för mig, eller hur?"

Vi måste bli varse våra fördomar så att vi kan frigöra oss från dem, respektive använda dem konstruktivt

medium genom vilket saken kan visa sig. Så bör det till exempel vara lättare att tala om religiösa erfarenheter med en person som förstår religiösa myter och metaforer. Att dela språk är inte detsamma som att dela upplevelser.

Vi bör vara med den andre, inte i honom. Dialektik innebär inte att försöka se svagheten i det den andre säger utan att se styrkorna, vara som en barnmorska, se saken ur den andres perspektiv (Gadamer 1979). Det handlar om att hålla sig öppen för den andres mening liksom för textens mening. Vi måste bli varse våra fördomar så att vi kan frigöra oss från dem, respektive använda dem konstruktivt. En fördom är att vi förstår eller kan förstå den andre helt och hållet. Det finns en risk att jag förstår den andre utifrån mina fördomar om honom och därigenom håller honom ifrån mig. När vi möter ett annat du inträder en strid om att bli igenkänd. Genom att vi tror att vi känner och förstår den andre håller vi bort hans krav på att förstå oss (Gadamer 1979).

Det är vår tes att förståelsen som uppstår i den narrativa intervjusituationen är ömsesidig. Jag förstår mig själv genom dialogen med intervjupersonen. Denne förstår också sig själv bättre genom sin dialog med mig. Jag kan indirekt, utan krav på försvar, utan anklagelser och med en tillåtande attityd visa honom att han inte har förstått sig själv. Min fråga till intervjupersonen leder till att han reflekterar över sina erfarenheter vilket leder till en fördjupad förståelse.

Exempel. I en intervju anklagar intervjupersonen en anhörig. Intervjuaren tänker att intervjupersonen inte förstår bakgrunden till den anhöriges reaktioner. Han förstår allt

så inte eftersom han inte kan förklara. När intervjuaren förklarar situationen förstår intervjupersonen och förklarar något som gör att intervjuaren förstår att hennes egen förståelse är bristfällig.

Jag kan förstå för att jag kan förklara. Jag kan ge den andre förklaringar i form av en fråga. Intervjupersonen måste ges en chans att förstå, intervjuaren har inte hela förklaringen. Intervjuare och intervjuperson öppnar och sluter världen för varandra. Gemensamt kan de skapa en vidgad värld för båda.

REFERENSER

- Arendt H (1958): *The Human Condition*. The University of Chicago press. Chicago & London.
- Buie D H (1981): Empathy: Its nature and limitations. *Journal of the American Psychoanalytic association*; 2:3–23.
- Dilthey W (1910): *Gesammelte Schriften*, Bd VII. Berlin, Leipzig.
- Gadamer H G (1979): *Truth and Method*. ENd ed. Sheed and Ward Stagbooks, London.
- Jansson L, Norberg A (1992): Ethical reasoning among registered nurses experienced in dementia care. Interviews concerning the feeding of severely demented patients. *Scandinavian Journal of Caring Science*. Accepted for publication.
- Laing R D (1970): *Själv och andra*. (Engelskt original 1969). Aldus, Stockholm.
- Mishler E G (1986): The analysis of interview-narratives. In Sarbin T R (ed) *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. Praeger, London; 233–255.
- Norberg A, Hirschfeld M (1987): Feeding of severely demented patients in institutions. Interviews with caregivers in Israel. *Journal of Advanced Nursing*; 13:478–483.
- Paget M A (1983): Experience and knowledge. *Human Studies*; 6:67–90.
- Ricoeur P (1970): *Freud & Philosophy: An Essay on Interpretation*. (Franskt original 1965). Yale University Press, London.
- Ricoeur P (1976): *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth, Texas: Christian University Press.
- Ricoeur P (1988): *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*. Kemp P & Kristensson B (red). Symposium Bibliotek, Stockholm/Lund.